

18 EYLÜL 1880 TARİHLİ BİR LAYİHAYA GÖRE
KASTAMONU VİLAYETİ
To The Report Dated 18 September 1880; the Province of Kastamonu

Esat AKTAŞ*

Özet

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın başından itibaren birçok sıkıntıyla karşılaşmış ve başta Sultan III. Selim olmak üzere tahta çıkan padişahlar çeşitli çözüm yolları aramışlardır. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte siyasi, askerî, idarî, malî ve sosyal alanların tamamında daha etkili bir şekilde yenilik ve modernleşme çabasına girişilmiştir. Devletin içte ve dışta birçok sıkıntı içinde bulunduğu bir sırada tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid, bu sıkıntıları çözmek ve devleti güçlü hale getirmek için bu çabayı sürdürmüştür ve merkezi modernleşmenin yanında taşranın da gelişmesini hedeflemiştir. Bu doğrultuda 1880 yılında vilayetlerin genel durumuna ve ihtiyaçlarına dair raporlar istenmiştir. Layiha olarak isimlendirilen bu raporlardan bir tanesi de Kastamonu vilayetine ait olmaktadır. 18 Eylül 1880 tarihli layihada, vilayetin eğitimi başta olmak üzere ziraat, sanayi, liman ve iskeleler, yol ve nehirler, ahalinin sağlık şartları, asayiş ve hapishaneler, ormanlar ve Ereğli maden işçilerine dair birçok alandaki mevcut durumu ve eksiklikleri ifade edilerek bu konulardaki düzenleme ve gelişmeler için neler yapılacağına dair fikirler beyan edilmiştir. Vilayetin gelişmesini sağlayacak olan bu fikirlerin gerçekleşmesi, devlete fayda sağlayacağı gibi Kastamonu ahalisinin de refah seviyesini artıracaktır.

Anahtar Sözcükler: Layiha, Kastamonu, eğitim, sağlık, sanayi, ziraat.

Abstract

Ottoman Empire confronted with numerous problems from the early of 19th century and the Sultans, especially Selim the Third sought ways of solution. With the announcement of Tanzimat, it was more effectively tried to innovate and modernize in the fields of policy, military, administration, financial and social. Sultan Abdulhamid the 2nd ascending to the throne in the term in which the state had internal and external problems continued this effort and aimed at enhancing the rural as well as central modernization. Accordingly it was asked for the reports related to the general conditions and needs of the provinces in 1880. One of those reports, named *layiha*, is the one belonging to the province of Kastamonu. In the report dated 18 September 1880, the existed condition and deficiencies in many fields concerning agriculture, industry, ports and piers, roads and rivers, people's state of health, public order and prisons, forests and Ereğli mine workers and in particular the education of the province were expressed and the thoughts on what to do for the regulation and developments in these issues were declared. That these opinions came true would come in useful for the state apart from enhancing the welfare level of the Kastamonu people.

Key Words: Report, Kastamonu, education, health, industry, agriculture.

*Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, El-mek: esataktas52@hotmail.com

Giriş

19. yüzyılda Osmanlı taşra idaresindeki modern düzenlemelere kadar sınırları geniş olan eyaletler, daha ziyade askerî bir koordinasyon merkezi ünitesi olarak düşünülmüş, malî, adlî ve idarî örgütlenme sancak düzeyinde tutulmuştu. Tanzimat reformlarının getirisi olarak 1864 yılında Vilayet Nizamnamesi hazırlanarak bazı bölgelerde uygulandı ve 1867 yılında aynı nizamname bütün vilayetleri kapsayacak şekilde “Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi” adıyla yürürlüğe konuldu. Bu nizamnameyle; eyaletlerin adı “vilayet” olarak değiştirildi ve sınırları daraltıldı. Yeni vilayet teşkilatı, klasik düzendeki eyalet sisteminden farklı olarak adlî, idarî ve malî örgütlenişin merkezi konumuna getirildi. Alt birim olarak da sancak, kaza, nahiye ve köyler yer aldı. Vilayet teşkilatının başında, devleti temsilen yetkileri artırılmış valiler bulunmaktaydı.¹

19. yüzyıla kadar Anadolu Eyaleti’ne bağlı olup sancak statüsünde idare edilen Kastamonu, Tanzimat’ın ilanı ile başlayan taşra teşkilatlarının yeniden yapılandırılması çerçevesinde, 1841’de Bolu Müşirliği’nin içerisinde yer aldı. 1846’daki düzenlemeyle eyalete dönüştürülen Kastamonu, 1867 nizamnamesinden sonra vilayet oldu. Bu dönemde vilayetin sancakları Kastamonu merkez, Bolu, Sinop ve Çankırı’dan oluşmaktaydı.²

Arapça asıllı bir kelime olan layiha, düşünülen bir şeyin yazı haline getirilmesi anlamına gelmektedir. Osmanlı döneminde layiha, rapor ve taslak olmak üzere iki ayrı belge türü halinde kullanılmıştır. Rapor olan türü birkaç guruba ayrılmakta olup bunlar arasında en çok kullanılan ve bilineni de ıslahat layihalarıdır. ıslahat layihaları, herhangi bir konuda düşünülen ıslahatın bir kişi veya daire tarafından yazılarak rapor haline getirilmesiyle oluşur. İkinci grup layihalar, memuriyet ve teftiş sonucunda hazırlananlardır. Üçüncü grup layihalar ise bir mesele hakkında görüş bildirenlerdir.³

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti’nin birçok alanındaki modernleşme çabaları bayındırlık alanında da kendisini gösterdi. Zira modernleşmenin ilk koşullarından biri de ülkeyi bayındır hale getirmektir. Bu girişimler neticesinde nehir, göl ve akarsu yataklarının temizlenmesi, bataklıkların ıslahı, kara ve demiryollarının

¹ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 61-62.

² İlhan Şahin, “Kastamonu”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, c. 24, s. 587-588; 19. yüzyılın ikinci yarısında Kastamonu vilayetinin idari yapısı konusunda daha geniş bilgi için bkz. Uğur İnan, *H. 1311 (M. 1893) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesi’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005, s. 337-340; Faruk Çoban, *H. 1288 (M. 1871) ve H. 1317 (M. 1899) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnameleri’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, s. 418-421. Kastamonu vilayetinin 19. yüzyılın sonunda (1894) toplam nüfusu 1.047.250’dir. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 318.

³ Mübahat S. Kütükoğlu, “Layiha”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, c. 27, s. 116.

yapımı, limanların düzenlenmesi ve yapılmasına dair özellikle vilayetlerde görevli kişiler tarafından hazırlanan layihalar üçüncü gurupta gösterilebilir.⁴

Osmanlı Devleti'nde vilayetlerden düzenli olarak 1860'lı yıllara kadar raporlar gönderilmezken, dönemin sadrazamı 1863 yılında vilayetleri teftişinden sonra sunmuş olduğu layihasında vilayetlerden rapor gönderilmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine valiler, "devir" denilen vilayet teftiş gezilerinden sonra vilayetin mevcut durumu, sorunları ve buralarda yapılan çalışmalarla ilgili raporlar hazırlayarak merkeze göndermeye başladılar. Bu raporlar aynı zamanda valinin vilayetteki kalkınma programını da göstermektedir.⁵ Bu layihalarda devletin sadece merkezinde değil "taşrasıyla" birlikte çağı yakalama çabalarının izlerini de görmek mümkündür.

1871 Vilayet Nizamnamesi'nde valilerin görevleri beş kategoriye ayrılmıştır. Bu kategorilerin alt başlıklarında vilayetin senede bir veya iki defa teftiş edilmesi, eğitim, ticaret, ziraat ve sanayi alanlarındaki gelişmenin sağlanması, yolların inşa ve tamir edilmesi, liman ve rıhtım yapılması, nehir ve göllerin temizlenmesi, toplum sağlığının korunması, atıl arazilerin imarı, hastane, şirket ve fabrika açılması, madenlerden ve ormanlardan gelecek faydanın çoğaltılması ve muhafazası ve asayişin korunması gibi konular da yer almaktadır.⁶

Sultan II. Abdülhamid, tahta çıkışının ilk yıllarında devleti derinden etkileyen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı olmak üzere içte ve dışta birçok sorunla uğraşmıştır. Bunlarla uğraşırken devleti ayakta tutabilmek için de başta eğitim olma üzere askerî, malî, idarî alanlarda ıslahatlar yapmak mecburiyetinde kalmıştır.⁷ Bu mecburiyete Said Paşa'nın, Berlin Kongresi'nden sonra yazdığı layihasında askerî sistemin ıslahı için maliyenin ıslah edilmesini, Osmanlı içerisindeki muhtariyet isteklerini durdurabilmek için merkez ve taşra idaresinde mülkî ıslahatın yapılması gerektiğini, Osmanlı tebaasının padişaha bağlılığını kuvvetlendirmek için maârif alanında ıslahatın şart olduğunu belirtmesinin de etkisinin olduğu düşünülmektedir.⁸

Sultan II. Mahmud ve oğlu Abdülmecid, vilayetleri teftiş etmek amacıyla seyahatlere çıkmıştır. Bu yolu takip etmeyerek payitahttan ayrılmayan II. Abdülhamid, bunun yerine çeşitli vasıtalarla memleketin durumunu öğrenme yoluna gitmiştir. Memleketin durumunu öğrendiği asıl kaynaklardan biri de valilerin teftiş gezilerinden sonra hazırlayıp sunduğu raporlar olmuştur. 1880 yılının Ağustos ayında vilayetlere

⁴ Hüseyin Muşmal, "Konya Vilayeti'nin Islahı ve İmarı Hakkında 9 Eylül 1880 Tarihli Bir Layiha", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, S. 17, Konya 2007, s. 120.

⁵ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri-Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008, s. 109.

⁶ Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s. 151-152.

⁷ Sultan II. Abdülhamid'e sunulan layihalar hakkında daha geniş bilgi için bakınız. Mustafa Oğuz, *II. Abdülhamid'e Sunulan Layihalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

⁸ Oğuz, *II. Abdülhamid'e Sunulan Layihalar*, s. 73.

“yirmi gün zarfında vali, mutasarrıf ve kaymakamların devre çıkup memleket ve ahâlinin ihtiyâcât-ı umumiyyesini hâvi ve garaz u ivazdan âri ve mükemmel olmak üzere bend bend layiha tanzimi ve takdimi hakkında irade” gönderilmiştir.⁹

Çalışmanın kaynağını teşkil eden ve layiha çeşitleri içerisinde üçüncü gruba giren Kastamonu vilayetine dair layiha da bu emir üzerine hazırlanmıştır. Nitekim söz konusu layihanın giriş kısmında ifade edilen yazılış amacından, yukarıdaki emir çerçevesinde yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mabeyn-i Hümayun Başkatipliğinden 28 Ağustos 1880 tarihinde yazılıp 30 Ağustos'ta gönderilen telgrafta; 20 gün içerisinde vali, mutasarrıf ve kaymakamların devre çıkararak memleket ve ahâlinin ihtiyaçlarının neler olduğunu tespit etmeleri ve bu tespit edilenlerin maddeler halinde bir layihada toplanarak takdim edilmesi istenmiştir. Merkezden verilen bu emir üzerine görevliler tarafından gerekli inceleme ve gözlemler yapılarak vilayetin alt birimlerinden de layihalar alınmıştır. Toplanan layihalar konuya vakıf kişilerce değerlendirilerek belirlenen ihtiyaçlar Kastamonu Valisi Abdullah Galib¹⁰ tarafından tek bir layihada sunulmuştur.¹¹

Bu layihalar, genel olarak Ziya Paşa'nın;

Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm

*Dolaştım mülk-i islami bütün viraneler gördüm*¹²

dizelerinde de belirttiği üzere birer viraneye dönmüş olan “Osmanlı taşrası”nın sorunlarını tespit ederek çözüm üretmeye yönelikti.

Layiha, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı Kataloğu'ndaki 3 numaralı dosyanın 19 numaralı gömleğinde (BOA, Y. PRK. UM. 3/19) yer almaktadır. Başlıksız olarak başlanıp, Hicri 13 Şevval 1297, Rumi 6 Eylül 1296 (18 Eylül 1880) tarihini taşıyan ve toplam yedi sayfadan oluşan layiha, bir giriş ve ardından konularına göre ayrılmış ve bend olarak adlandırılan 14 bölüm halinde yazılarak takdimle bitirilmiştir. Bu bendlerde eğitim, yol, ziraat, sanayî, bataklıkların temizlenmesi, liman inşası, nehir ulaşımı, sağlık, asayiş, hapishanelerin durumu, ıslahat meclisi, ormanlar, mühendis ihtiyacı, Ereğli madeni ve işçilerin sıkıntıları, gibi konular anlatılmıştır. Söz konusu konularla ilgili durum tespiti yapılarak ihtiyacı karşılamaya yönelik çözümler sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, söz konusu layiha üzerinden Kastamonu vilayetinin, 19. yüzyılın sonunda birçok alandaki durumu ve ihtiyaçları tespit edilerek devlet eliyle yapılması talep edilen konuların değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Yine bu çalışmayla vilayetin “modernleşme adına” birçok konuda ilerleme kaydetmesinin devlete ve ahaliye

⁹ Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s. 155-157.

¹⁰ Bu kişi 1879-1882 yılları arasında Kastamonu valiliği yapmış olan Abdullah Galib Paşa'dır. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)*, İsis Yayınları, İstanbul 2003, s. 34.

¹¹ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, Giriş Kısmı, s. 1.

¹² Önder Göçgün, *Ziya Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 7.

ne gibi faydalar sağlayacağı da göz önünde tutularak Kastamonu vilayetinin genel bir tablosu çizilmeye çalışılacaktır.

Yerel idareciler tarafından hazırlanan layihada verilen bilgilerin orijinal haline müdahale etmemek adına metin içerisinde herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Ancak söz konusu layihanın dilini daha anlaşılır kılmak için Osmanlı Türkçesi'nden günümüz Türkçesi'ne çevirerek "fazla detay" olarak görülen bazı kısımlarında özetleme yoluna gidilmiştir. Ayrıca layihanın orijinalinde alt başlık olmayıp konular maddeler halinde sıralandığından her bir konuya uygun başlıklar konulmuştur.

Başlıklar halinde anlatılan konuların mevcut durumları ve talep edilenlerin devam eden yıllarda ne derece gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bilgiler dipnotlarda sunulmuştur. Bu bilgiler üzerinden merkeze gönderilen raporların önemiyle birlikte devletin taşra vilayetlerini kalkındırmadaki izlediği yol ve hangi konulara dikkat çekildiği de "Kastamonu Vilayeti Layihası" üzerinden değerlendirilecektir.

1.Eğitim

"Maarife, yani eğitime her konuda ihtiyaç duyulduğu ve bundan dolayı diğer ihtiyaçlara göre eğitimin üstünlüğü açık olduğundan bu konunun takdimiyle başlanır" denilerek vilayetin eğitim konusundaki şartlarına geçilmiştir.

Kastamonu vilayeti, medeni bir gelişme görmemiş ve ahalsinin çoğu eğitim nimetinden henüz tat almamış yerlerden olduğundan burada eğitimin tesis edilmesi konusunda fedakarlık yapılması zaruridir. Kastamonu merkezile sancaklarında ve çoğu kazasında rüşdiye mektepleri, kasaba ve köylerde de sıbyan mektepleri bulunmaktaysa da bu mekteplerin eğitim şekli, eski usûlde olduğu ve hocaları da gerçekten "muallim" denecek nitelikte olmadığı için bu mekteplere gelen çocuklar, iki üç senede bile okuyup yazma öğrenememektedir. Bu mekteplere çocuklarını gönderen ziraatçı ve esnaf ahali ise çocuklarının eğitimini uzun süre devam ettiremeyerek onları ziraat işlerinde çalıştırmak için zorunlu olarak okuldan almakta olduklarından bu gibi çocuklar, Türkçe okuma-yazmadan tamamen mahrum kalmaktadır. Eğitim nimetinden biraz faydalanan bazı zenginler ise sıbyan mekteplerini bitiren çocuklarını ilimden mahrum bırakmamak için rüşdiyelere vermektedir. Ancak, bunlar da yüzde bir veya daha az bir oranda olup, memleketin geri kalan çocukları, maalesef cehalet içinde kaldığından bu ahalinin evlatlarının karanlık, cehalet ve bilgisizlikten kurtarılmasıyla zaruri olan dinî ve dünyevî işleri öğrenecek kadar eğitim ışığından faydalanabilmeleri, bahsedilen sıbyan mekteplerinin eğitim şekillerinin düzeltilmesine bağlıdır.

Bunu sağlayabilmek için ilk olarak birkaç köyü içine alan ve merkez kabul edilen köylerde, yeni usûlde eğitim vermek üzere bir, şehir ve kasabaların büyüklüklerine göre de iki ile beş arasında sıbyan mekteplerinin açılması ve gayrimüslim tebaanın bidayet (ilk-başlangıç) mekteplerine Türkçe ve yeni usûlde eğitim verebilecek birer hoca tayin edilerek düzenlenmesiyle yedi yaşında olan çocukların mektebe devam etmelerinin

zorunlu bir hale getirilmesi gerekmektedir.¹³ İkinci olarak, rüşdiye mektebi bulunmayan kaza ve kasabalarda birer rüşdiye mektebinin açılması ve bu mekteplere bütün Osmanlı tebaası çocuklarının kabul edilmesi ihtiyaçlar içerisinde yer almaktadır.¹⁴

Üçüncü olarak, rüşdiye mektebini bitiren öğrenciler için her sancakta büyük birer mektep açılıp İstanbul'dan bilgili hocalar gönderilerek bu mekteplerde ziraat, ticaret, sanayî ve diğer bayındırlık konularında dersler okutulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu mektepleri idare etmek ve ders programlarını Maarif Nezaretiyle görüşerek düzenlemek üzere vilayet ve sancak merkezlerinde birer Maarif Komisyonu kurulması gerekmektedir. Bununla beraber mekteplerin idare ve eğitim şeklini sürekli kontrol ve teftiş ederek mekteplerdeki bu düzenin devamını sağlamak için gereği kadar bilgili müfettişlerin tayin edilmesi ve sıbyan mekteplerine hoca yetiştirmek için yine İstanbul'dan hocalar gönderilerek vilayet merkezinde mükemmel bir de Darülmuallimin açılması¹⁵ eğitim ışığının hakkıyla yayılması konusundaki vasıtalar olacağı için çok lüzumludur.¹⁶

2. Yollar

Bir memlekette muntazam yollar bulunmadıkça ticaretin gelişmesi mümkün olmadığı gibi ziraatın gelişmesi de faydalı olmaz. Bundan dolayı yolların yapılması büyük öneme sahiptir.

¹³ Tanzimat döneminden itibaren yapılan yeniliklere ek olarak eğitimdeki asıl ve modern düzenleme olan 1868 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle eğitim sisteminin genelinde yeniliğe gidilmiştir. Bu düzenlemeyle sıbyan mektepleri de bir düzene konulmaya çalışılmıştır. Buna göre; Her mahalle ve köyde ihtiyaca göre bir iki mahalle ve bir iki köyde en az birer sıbyan mektebinin açılması öngörülmüştür. Devam zorunluluğu olan bu okullarda 6-10 yaş arası erkekler ve 7-11 yaş arasındaki kızların eğitim-öğretim görmesi uygun görülmüştür. Bu nizamnamenin yürürlüğe girmesinden sonra sıbyan mekteplerinin ıslahı ve "iptidai" adıyla yeni usûlde eğitim-öğretim yapan okulların açılmasına yönelik ilk teşebbüs 1870 yılında başlamıştır. 1892-1893 istatistiklerine dayanarak hazırlanan 1898 Maarif Salnamesi'ne göre Kastamonu vilayetinde eski usûlde 2,919 ve yeni usûlde 555 olmak üzere toplam 3,474 okul bulunmaktaydı. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK. Yayınları, Ankara 1999, s. 63-64, 86.

¹⁴ 1873 yılında Kastamonu vilayetinin genelinde 9 rüşdiye ve bu rüşdiyelerde birer öğretmenle toplam 382 öğrenci bulunmaktadır. 1883 yılında rüşdiye sayısı 26'ya öğrenci sayısı da 1298'e çıkmıştır. 1901 Maarif Salnamesi'ne göre; genel nüfusu 970.692 olan vilayetin öğrenci sayısı, 94.084 olup oran olarak da % 10'a yakındır. Mehmet Ö. Alkan (Haz.), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, Tarihi İstatistikler Dizisi*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, c. 6, s. 29, 115, 143-144.

¹⁵ Taşrada ilk seviyedeki bu okullara öğretmen yetiştirilmesine 1875'lerden itibaren ilk Bosna, Girit ve Konya'da başlanmıştır. 1882-1890 yılları arasında Sivas, Bursa, Amasya, Kastamonu, Kudüs, Trabzon, Edirne'de bu okullar açılmıştır. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi-M.Ö. 1000-M.S. 2012*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012, s. 250.

¹⁶ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 1. Bend, s. 1-2.

Öncelikle vilayetin tek çıkışı olup tamire ihtiyacı olan Kastamonu-İnebolu arasındaki yolun hemen noksanlarının tamamlanmasıyla İnebolu'dan Ankara'ya kadar bir yolun yapılması lüzumlu olmakla beraber yolun Kastamonu'dan Çankırı'ya kadar olan kısmının da yapılması gerekmektedir. İkinci olarak, vilayet merkezinden Sinop ve Bolu sancaklarının merkezlerine ve oralardan kazalara ulaşan yolların sağlam bir şekilde yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁷ Üçüncü olarak kazalar ile nahiyeleri ve son olarak da köyleri arasındaki yolların mümkün olduğunca düzeltilmesi gerekmektedir. Yolların haricinde gereken yerlere de köprülerin yapılması, eksiklikleri tamamlayacak diğer bir vasıta olacaktır.¹⁸

3. Ziraat

Memleketin önemli ihtiyaçlarından birisi de ziraatın geliştirilmesi olup, Kastamonu vilayetinde ziraat, eski yöntemlerle yapılarak asla gelişmemiş ve Avrupa'nın zirai aletlerinin kolaylığından istifade edilememiştir.

Bundan dolayı eğitim konusunda arz edilen ziraat mekteplerinde öğrencilere modern ziraat ilminin öğretilmesiyle beraber gerek bunlara ve gerek diğer ahaliye gösterilmek üzere her sancak için birer numune çiftliğinin kurulması gerekmektedir.

Avrupa'dan gereken ziraat aletlerinin getirilmesiyle bunların nasıl kullanılacağını tarif edilmesi gerekir. Vilayette büyük ve kuvvetli çift hayvanları az olup neredeyse tamamının küçük cüsseli olması ziraatın gerilemesindeki sebepler arasında görüldüğünden her merkez köy için damızlık olarak birer ikişer boğaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanında, vilayetin çoğu yerinde at ve kısrak varsa da bu hayvanların cins ve büyüklükleri mevcut talebi karşılamadığından¹⁹ vilayette bulunan "farsi" cinsinin de ıslah edilip işe yarayacak şekilde hayvan yetiştirebilmek için gereği kadar cins at ve kısrak alınması gerekmektedir.²⁰

4. Sanayi

Önemli ihtiyaçlardan birisi de sanayidir. Kastamonu'da sanayi gerilemekte olup mahalli sanayi dallarını ipçilik, çarşaf ve dōşeme dokumacılığı oluşturmaktadır.²¹ Ancak

¹⁷ Bu dönemde askerî ve ticarî sebeplerden dolayı İnebolu'dan başlayıp İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara yönünde ilerleyen önemli bir yol çalışması vardır. Yolun birinci kısmı olan İnebolu-Kastamonu arasındaki yapımı 1881 yılında tamamlanmıştır. İlerleyen yıllarda bu güzergâh üzerindeki diğer kısımlar da tamamlanacak olup, vilayetin diğer bölgelerinde de yol yapım çalışmaları devam edecektir. Emrah Çetin, "II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu ve Ankara Vilayetlerinde Karayolu Yapım Çalışmaları", *History Studies* 6 (3), April 2014, s. 104-105.

¹⁸ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 2. Bend, s. 2-3.

¹⁹ Kastamonu'nun önemli geçim kaynaklarından biri de hayvancılıktır. Büyükbaş hayvancılıktan ziyade yaygın olarak küçükbaş hayvan yetiştirilmekteydi. Küçükbaş hayvanlar arasında da en çok koyun ve tiftik keçisi beslenmekteydi. Ömer Faruk Yozkatlı, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu'nun Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2002, s. 73.

²⁰ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 3. Bend, s. 3.

²¹ Kastamonu'da küçükbaş hayvanlardan en fazla tiftik keçisi yetiştirilmekteydi. Dokuma sanayisinin ham maddesi olan tiftiğin, büyük bir bölümü ya ham madde olarak ya da işlenmiş

elde imal edilen ipliklerin kaba ve pürüzlü döşemesinden dolayı bunların dokumaları da kaliteyi düşürmektedir. Bu mecburiyetten dolayı Avrupa ipliği kullanılmakta; ipler de fabrika ve düzenli tezgâhlar bulunmadığından diğer yerlerde yapılan ve deniz vasıtalarında kullanılan uzun ve düzgün ip ve halatlar şeklinde yapılamayıp kısa ve kalitesiz bir şekilde imal edilmektedir.²² Vilayetin çoğu yerinde tiftiğin çok olmasına rağmen bunları dokuyabilecek kimse olmadığı için tiftikler ham madde halinde dışarı nakledilmektedir. İşlenmiş malların ticaretinin sınırlı olması, memleketi bütün ticarî ve sanayi kazançlardan mahrum bırakmaktadır.²³

Vilayet içerisinde bulunan akarsulardan faydalanabilecek su kuvvetiyle çalışan makine ve aletler getirilerek fabrikaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca bu makinelerin kullanımını ve ürünlerin imalini ahaliye öğretmek için bilgili ustalar getirilerek pamuk, yapağı, tiftik dokuması, iplik ve ip üretimi yapılabilecektir.²⁴ Bunların yapılması mahalli sanayi ve ticaretinin gelişmesi için gerekli görülmektedir.²⁵

5. Bataklıklar

Sinop sancağında ve vilayetin diğer yerlerinde bulunan bataklıklar, hem buldukları yerlerin havasını bozmakta hem de birçok araziye atıl bırakarak buralardan sağlanabilecek faydayı mahvetmektedir. Bataklıkların temizlenmesi ve düzeltilmesiyle meydana çıkacak araziler talep edenlere ihaleyle verilmesi veya muhacirlerin iskânları için gereklidir.²⁶

6. Liman ve İskeleler

Kastamonu vilayetinin başlıca iskelesi olan İnebolu kasabasının iyi bir limanı olmaması ve çok fazla sığlık bölgesi olduğu için buraya uğrayan vapurlar, fırtınalı

---

halı ve kilim şeklinde satılmaktaydı. 19. yüzyılın sonunda Kastamonu çarşısında kıl dokumacılığıyla uğraşan ve "muytab" adı verilen 80 dükkân bulunmaktaydı. Yozkatlı, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu*, s. 74.

²² Kastamonu ahalsinin ürettiklerinin imkânsızlıklardan dolayı kalitesinin böyle düşük olmasına karşın, yabancı ülkelerden Kastamonu'ya gelen kişilerin gayet kaliteli ürünler imal ettiklerine dair de bilgiler bulunmaktadır. Yabancılar tarafından "Şirket-i İbtidaiye" adıyla kurulan bir şirket, Avrupa kumaşlarıyla rekabet edebilecek derecede kaliteli kumaşlar ve ev ürünlerini imal etmiştir. Yozkatlı, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu*, s. 80.

²³ Bu eksikliğin giderilebilmesi ve dokumacılığın yaygınlaştırılarak teknik gelişmelere vakıf elemanların yetiştirilmesi amacıyla 1887 yılında kurulan Kastamonu Sanayi Mektebi'ne dokumacılık bölümü de açılmıştır. Yozkatlı, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu*, s. 53, 80.

²⁴ Kastamonu'da pamuklu dokumacılığın yanı sıra kendir ve kenevire dayalı dokuma imalatı da oldukça yaygın bir sanayi koluydu. Bu ham maddeden ip, halat, urgan vb. malzemelerin imali noktasında Avrupa'daki gelişmelere karşı yerli sanayicinin rekabet gücünü artırmak için su veya buharla çalışan bir fabrikanın açılmasına yönelik Hüsnü Bey isimli bir şahsa 25 seneliğine imtiyaz verilmiştir. Bu fabrikanın kurulması için ve gerekli şartları belirleyen 4 Ekim 1900 tarihli bir mukavelenameler yapılmıştır. Böyle girişimlerin yapılmasına rağmen Kastamonu'da dokumacılık, büyük bir sektör haline gelememiş ve çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yozkatlı, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu*, s. 80-81.

²⁵ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 4. Bend, s. 3-4.

²⁶ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 5. Bend, s. 4.

havada yolcu ve mallarını bırakamayarak Sinop veya Samsun'a kadar gidip yüklerini oralara bırakmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, yolcu ve tüccarlar açısından emniyetsiz, zor ve sıkıntılı bir durum olduğu için İnebolu'ya bir liman yapılması, ticareti kolaylaştıracağı gibi memleketin de gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Sinop limanının yapımı, yüksek maliyetli bir iş olacağı için biraz ertelenmesi ihtimali göz önünde bulundurulmaktadır.²⁷ Bu sebeple, limanın haricinde yapılması gereken daha küçük çapta işler de vardır. Kasabada arz edildiği üzere çok fazla sığlık bölge bulunması ve bir kayık iskelesi dahi bulunmaması sebebiyle denizin biraz dalgalanması durumunda kayıklar sahile yaklaşmamaktadır. Böyle olunca da yolcu ve eşyaların hamallar sırtında çıkarılmasına mecbur kalınmaktadır. Ancak ihtiyacın bu şekilde giderilmesi, birçok sorun oluşturmakta ve eşyaların da zarar görmesine sebep olmaktadır. Vilayetin en büyük kapısı ve ticaret bölgesi olan İnebolu'ya bu sebeplerden dolayı sağlam bir kayık iskelesinin acilen yapılması gerekmektedir.

İnebolu'nun haricinde Ereğli ve Bartın iskeleleri de vilayetin sahil mevkilerinden olup oralara da birer liman yapılması ikinci derecede önemli olup, bu limanlara ulaşan nehirlerin de ulaşımına katkı sağlaması için temizlenmesi istenmektedir.²⁸

7. Nehirler

Tosya tarafından gelen Devrez Nehri, Kargı önünde Kalecik, İskilip ve Osmancık kasabalarına uğrayarak gelmekte olan Kızılırmak'la birleşip büyük bir nehir haline dönüştükten sonra Zeytin önünden geçerek Bafra Kazasında Karadeniz'e dökülmektedir.

Bu nehir, fenni bir çalışmayla küçük deniz vasıtalarının ulaşımına uygun bir hale getirilirse uğradığı kasabalar da birer iskeleye dönüşeceğinden o bölge ürünlerinin naklini kolaylaştıracak ve ahalisine de fayda sağlayacaktır. Nehrin bazı yerlerine köprüler yapılması halinde geliş geçişin de kolaylaşacağı açık olduğundan bu işe başlanması önemlidir.²⁹

8. Sağlık

Tıbbi müdahale ile tedavisi mümkün olabilecek birçok hastalık, vilayetin çoğu yerinde tabip ve ilaç olmadığı için daha büyük hastalıklara dönüşmektedir. Bu hastalıklardan bulaşıcı olanlarının ise önüne geçilemeyip başkalarına da bulaşarak daha çok yayılmaktadır. İki sene önce vilayetin bazı yerlerinde ortaya çıkan frengi hastalığı, bu

²⁷ Liman inşaatı, bu talepten kısa bir süre sonra yani 1882 yılında Vali Sırrı Paşa'nın döneminde başlamıştır. Ancak idari ve yukarıda ihtimal olarak görülen mali sıkıntılar sebebiyle çeşitli dönemlerde gündeme gelmesine rağmen çok uzun yıllar sürecektir. Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Eski, "İnebolu Limanının Tarihçesi ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XIII, S. 39, Kasım 1997, s. 929-940.

²⁸ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 6. Bend, s. 4.

²⁹ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 7. Bend, s. 5.

olumsuzluklar nedeniyle yayılarak vilayetin çoğu yerini ve özellikle sahil bölgelerini istila edip şiddetli bir şekilde etkisini göstermeye başlamıştır.³⁰

Vilayet merkeziyle sancak merkezlerinde birer belediye tabibi ve frengi hastalığı için özel olarak getirtilen iki tabip varsa da vilayetin büyüklüğü nedeniyle bunlar da yetersiz kalmaktadır. Bu durumun önlenmesi konusunda her kaza için birer tabip ve eczacının tayin edilmesi ve hastanelerin açılması gerekmektedir.³¹

9. Asayiş

Asayişin temin etmek hükümetin önemli vazifelerinden olup, bu konudaki birbiri ardına tebliğ edilen emirler de bunu göstermektedir. Asayişin sağlanması, zabita kuvvetinin, memleketin büyüklüğüyle uygun bir halde olmasına bağlıdır. Ancak memur maaşlarının düşürülmesi, vilayet zaptiye askerlerinin mevcudunun azalmasına sebep olmuştur. Geri kalanlar da asayişin sağlanması noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğin bazı olumsuzluklara sebep olduğu 30 Haziran 1880 tarihinde mazbatayla da arz edilmiştir. Bu nedenle vilayetin Jandarına Alayı mevcudunun asayişin sağlanması için yeterli bir hale getirilmesi gerekmektedir.³²

10. Hapishaneler

Vilayetin bazı yerlerindeki hapishanelerin durumu yeni adliye kanunlarının tavsiye ettiği duruma uygun olmadığı gibi bunların çoğu hükümet daireleri içinde yer almaktadır. Ayrıca borç ve cinayet sebebiyle buralarda tutulan mahkûmlar, karışık bir şekilde bulundurulmaktadır.

Bu olumsuz durumun çaresi için ayrı hapishanesi olmayan bazı kazalara hapishaneler yapılması konusunda idari birimlerce keşifler yapılmıştır. Yapılan bu keşiflerin sonucu Adliye Nezaretine bildirilmiş ve bazılarının cevabı alınarak inşalarına

³⁰ Karadeniz kıyılarından Rusya'ya fırıncılık yapmaya gidenler, geri döndüklerinde frengi hastalığını ağırlıklı olarak Sinop ve Kastamonu çevrelerine bulaştırmışlar ve hastalık buralardan diğer bölgelere yayılmıştır. Kalıtımsal frengi sonucunda ölü doğumlar ve süt çocuklarındaki ölümler artmıştır. Ayrıca frengi, okul çocuklarında da görülmeye başlamıştır. Devlet, hastalığa karşı çeşitli önlemler alarak nizamnameler yayınlamıştır. Frengiyle mücadele için Almanya'dan getirtilen Dermatolog Unna, Ernst von Düring, saltanat merkezi İstanbul'da çeşitli görevler de bulunmuş ve bunların dışında Ankara ve Kastamonu'nun Genel Sağlık Müfettişliği görevini de yapmıştır. 1896'da Kastamonu ve çevresinde yüksek oranda frengi hastasının olduğu tespit edilerek hastalığa karşı mücadelenin bu bölgeden başlatılmasına karar verilmiştir. 1897'de "Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadele Teşkilatı Nizamnamesi" hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Dr. Düring'in önerileriyle Kastamonu, Bolu, Bartın, Düzce ve Cide'de frengi hastanelerinin açılmasına karar verilmiştir. Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, c. 5, s. 1329-1330. Hastaneler konusunda Ömer Faruk Yozkatlı, Kastamonu, Safranbolu, İnebolu ve Sinop'ta dört frengi hastanesinin açıldığını ifade etmektedir. Yozkatlı, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu*, s. 66.

³¹ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 8. Bend, s. 5.

³² BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 9. Bend, s. 5-6.

başlanmıştır. Vilayetin umumi hapisanesi olarak kabul edilen ve içerisinde iki yüz elliden fazla mahkûm olan Sinop hapisanesi, dar, düzensiz ve nefes almaya uygun olmayan rutubetli ve hastalıklara sebep olacak bir yerdir. Bu nedenle buranın da yeni usulde düzenlenip genişletilmesi konusunda aynı şekilde keşfi yapılmış ve Adliye Nezaretine bildirilmiştir. Ancak çoğu kazadaki hapisanelerin durumu iyi olmadığından onların da kanunlarda ifade edildiği şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.³³

11. Islahat Meclisleri

Kazalarda ve onların üstünde olan sancaklarda ve hepsinin merkezi olan vilayette birer "Islahat Meclisi"nin kurulması gereklidir.

Bu meclisler, ıslahat noktasında önceki maddelerde arz edilen üretim ve inşaata yönelik çalışmaların gidişatını ve ortaya çıkan masraflarının ödeneği dâhilinde yapılmasını kontrol edecektir. Bununla beraber söz konusu meclisler, belirtilen masrafların hesaplarını kontrol ederek harcama yönünden suiistimallerin yapılmamasına dikkat etmek ve suiistimallerin yapılması durumunda ortaya çıkacak zararın tazmin edilmesinden de sorumlu tutulacaktır. Meclisler, yapılan harcamalar için defterler tutmak, her kaza için yapılması gerekli görülen eksiklikler konusunda layiha hazırlamak ve üç ayda bir defa gerekli istatistik cetvellerini düzenleyerek kazalardan sancaklara ve sancaklardan vilayet merkezine göndermekle de sorumlu olacaktır.³⁴

12. Ormanlar

Vilayette bulunan ormanların devletin ve ahalinin kullanımına verilen kısımlarının henüz belirlenmemiş olması, devlet malı olan ormanların günden güne harap olmasına sebep olmaktadır. Bu ayrımın yapılmaması, ahali açısından da sıkıntıya sebep olduğundan kullanım noktasındaki bu ayrımın yapılarak ormanların gözetim altına alınması gerekmektedir.³⁵

13. Mühendis İhtiyacı

Vilayette iki mühendis bulunmaktaysa da bunlar tamirâtı yapılan yollarla ilgilenmektedir. Önceki maddelerde arz edilen gerekli keşif ve düzenlemelerin yapılması için bilgili birkaç mühendisin tayin edilerek gönderilmesi gerekmektedir.³⁶

14. Maden İşçilerinin Durumları

Vilayetin sahil tarafında bulunan Ereğli kazası ahali, genellikle ve Bartın ahali de çoğunlukla Ereğli madeninde çalışmaya mecburdur. Bu işçiler, kendilerini ve vakitlerini oraya vakfederek ailelerinin geçimlerini maden idaresinden alacakları yevmiyeden karşılamaktadır. Ancak, hak ettikleri yevmiyeleri vaktinde alamadıkları gibi çoğunlukla yevmiyelerine karşılık olarak ocak sahipleri tarafından kendilerine yüksek fiyatla bazı erzak ve eşya verilmektedir. Bu yüzden son derece mağdur ve kırgın olan bu

³³ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 10. Bend, s. 6.

³⁴ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 11. Bend, s. 6.

³⁵ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 12. Bend, s. 7.

³⁶ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 13. Bend, s. 7.

nedenle de maden işçiliğinden nefret eden işçilerin bu olumsuz durumu, yapılan inceleme ve güvenilir yerlerden alınan ihbarlardan anlaşılmıştır.³⁷ Bu olumsuzluğun düzeltilmesi büyük önem taşımaktadır.³⁸

Vilayetin önemli ihtiyaçları ve ıslahatı, arz edilen maddelerden ibaret olup çoğunda yapılması gereken işlerin etraflıca ve uzun uzadıya anlatılmaması büyüklüğümüzün başlarını ağrıtmak ve canlarını sıkıkmak istememektir. Arz edilen maddelerin üst makamlarca kabul edilerek faaliyete geçilmesi talep edilmektedir. Bundan sonra da vilayetçe diğer ıslahat ve gelişmelere yönelik işlerin ortaya çıkarılması, mülki işlerin uygulayıcıları olan memurların taleplerinin gerçekleşmesi ve idarecilerimizin bu talepleri görmelerine bağlıdır.³⁹

Değerlendirme ve Sonuç

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, taşra vilayetlerini geliştirmek için çeşitli teşebbüslerde bulunmuştur. Bu dönemdeki ıslahat ve modernleşme çabaları Kastamonu vilayetinde de yürütülmeye çalışılmıştır. Vali Abdullah Galip imzasıyla sunulan bu layihada, birçok alanda vilayetin gelişmeye ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu isteklerden hem merkezi idarecilerin hem de yerel idarecilerin görüşüne göre ilk olarak eğitim alanındaki ilerlemenin gerekliliği vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı layihada

³⁷ 1865 yılında madenin idaresi Ereğli Livası Kaymakamı ve Maden-i Hümayun Nazırı sıfatıyla Dilaver Paşa'ya bırakılmıştır. Maden konusunda gerekli çalışmalar yapılarak iki yıl sonra resmi başlığı "Nizamname-i Madeni Hümayunu Ereğli" olan ancak nazıra binaen ilerleyen yıllarda "Dilaver Paşa Nizamnamesi" adını alacak olan nizamname yayınlanmıştır. Nizamnameye göre; Ereğli ahali, madende çalışmaya mecbur tutulmuştur. İşçilere iki farklı ödeme türü geliştirilmiştir. Birincisi verilen emeğin karşılığı olarak ücret almak, ikincisi de madende çalışmalarının karşılığı olarak faal askerlik hizmetinden muaf olmalarıdır. Maden işi bu şekilde askerlik yükümlülüğünün yerine sayılmaktaydı. Ancak, ücret karşılığında mükellef tutulan işçiler hak ettikleri paralarını genellikle alamamışlardır. Yüzlerce işçinin ücreti "bakaya" olarak kaydedilip kimi zaman yıllarca ödenmemiştir. Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Madenciler ve Devlet-Zonguldak Kömür Havzası 1822-1920*, (Çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2009, s. 77-79, 92-96. İşçi hakları konusunda madenlerin kötü yönetimi ve işçi haklarını düzenlemeye çalışan devlet, Dilaver Paşa Nizamnamesi'ni yürürlüğe koyarak çalışma şartları ve ücretlerde düzenlemeler yapılmıştır. Önder Deniz-Hüseyin Vehbi İmamoğlu, "Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Sosyal Politika: Dilaver Paşa ve Maadin Nizamnamesi Üzerine Bir İnceleme", *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, 12-13 Aralık 2013 Ankara, Bildiriler*, c. 2, TTK. Yayınları, Ankara 2014, s. 115-116. Ancak bu çalışmanın da tam anlamıyla amacına ulaştığı söylenemez. Zira madende çalışmaktan memnun olmayan işçiler buralardan firar etmektedir. Bunun nedeni ise ifade edildiği şekilde ücretlerini alamamalarıyla açlık ve sefalet içerisinde kalmalarıdır. Ayrıca bölgedeki kaza ve köyler açısından olumsuz sonuçlar doğuran bir diğer husus, madende çalışan askerlerin ücretleri ve bakımlarına yapılan harcamanın buralardan vergi toplamayla karşılanmasına çalışılmasıdır. Bu durum, köylerde yoksulluğun giderek artmasına sebep olarak ahaliyi madenlerden bezdirmiştir. Erol Çatma, *Asker İşçiler*, Ceylan Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 83.

³⁸ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, 14. Bend, s. 7.

³⁹ BOA, Y. PRK. UM. 3/19, Takdim kısmı, s. 7.

öncelikli olarak eğitim konusuna yer verilmiştir. Bu kısmın geniş tutulması bu alana verilen önemin diğer bir göstergesidir. Eğitim alanındaki gelişmelerde başta ahalinin eğitim öğretimden faydalanması için sıbyan mekteplerinin modern bir hale getirilmesi istenmektedir. Burada olumsuz anlamda dikkat çeken bir diğer husus bilgili ve kapasiteli hocaların yokluğudur. Bu sorunun çözülmesi için yeni usûlde okullar açılarak buralara donanımlı hocaların atanması istenmektedir. Bu yolla eğitim sisteminden umudunu kesmiş ahalinin görüşünün değiştirilerek çocuklarının dini ve dünyevi bilgileri öğrenerek modern anlamda iyi bir şekilde yetiştirilmesinin hedeflenmekte olduğu ifade edilebilir. Eğitim konusundaki bu taleplerin olumlu sonuçlar verdiği, ilerleyen yıllardaki okul ve öğrenci sayılarındaki artıştan anlaşılmaktadır. Ayrıca Maarif komisyonlarının kurularak müfettişlerin tayin edilmesi gibi talepler, eğitimde yapılacak olan ıslahatı sürekli kılacak vasıtalar olup, bu da yapılacak yeniliğin geçici değil gerçekçi adımlar olduğunu göstermektedir.

Sosyoekonomik gelişmenin diğer bir vasıtası da ulaşımın ulaşımdır. Ulaşım konusunda başta yollar olmak üzere liman ve nehirlerden de faydalanılmak istenmektedir. Böylece bölge ticareti gelişerek ekonomik yönden ilerleme kaydedilecektir. Bu konuda ilk olarak karayolu ulaşımının sağlanmaya çalışıldığı görülmekte olup, limanlar ve nehirler üzerinden de fayda sağlayacak öneriler sunulmuştur. Ancak 1882 yılında İnebolu Limanı inşaatına başlanmışsa da bu inşaat başta malî ve idarî sebeplerden dolayı çok uzun yıllar tamamlanamayarak devam etmiş ve o dönem için talebi karşılayamamıştır.

Kastamonu vilayetinde tarım ve hayvancılığın en önemli geçim kaynakları arasında olmasına rağmen bu alanlardan da tam anlamıyla fayda sağlanamadığı görülmektedir. Zira tarımda makineleşmeye geçilmesine rağmen vilayet bu gelişmeden mahrum kalmıştı. Ayrıca hayvan cinsi de ıslaha muhtaç bir haldeydi. Bu alanlarda gelişmenin sağlanabilmesi için modern numune çiftliklerinin kurulması, hayvanların ıslahı ve tarımda makineleşmenin sağlanması talep edilmektedir.

Sanayi alanında yeterli hammadde olmasına rağmen modern fabrikaların olmayışı, önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Buna çözüm olarak da vilayetin coğrafi özelliğinden dolayı bol ve kuvvetli akarsulara sahip olması, göz önünde bulundurularak su kuvvetinden faydalanılmak istenmiştir. Su kuvvetiyle çalışabilecek makineler getirtilerek fabrikaların yapılması ve bilgili ustalar vasıtasıyla da bu fabrikalarda iyi üretimin ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Kastamonu ahalsinin bahsedilen eksikliklerden dolayı bu alandaki faydalardan mahrum kalmasına rağmen vilayete gelen yabancıların hammadde varlığını iyi bir şekilde değerlendirdikleri ve kaliteli ürünler imal ettikleri bilinmektedir. Kastamonu ahalsinin de bu alandan faydalanması amacıyla çeşitli çalışmalar ve girişimler yapılmıştır. Dokumacılığın teknik olarak geliştirilmesi ve eleman ihtiyacının karşılanması için 1887 yılında kurulan Sanayi mektebine dokumacılık bölümü açılmıştır. Ayrıca fabrikalaşma noktasında taleplerin olumlu karşılandığı görülmektedir. Ancak, 1900 yılında fabrika açılması konusunda mukavele yapılmasına rağmen bundan olumlu bir sonuç alınamamıştır.

Kastamonu'nun coğrafi özelliğinden dolayı arazisi yetersiz olup atıl vaziyette kalan arazilerden yararlanılmak istenmektedir. Bu arazilerin başında bataklık alanlar gelmektedir. Buraların temizlenerek kullanıma açılması, hem muhacir iskânı için uygun yerler ortaya çıkaracak hem de halk sağlığına olumsuz etki eden faktörleri ortadan kaldıracaktır.

Sağlık alanındaki en önemli eksiklik vilayetin çoğu yerinde tabip ve ilaç bulunmamasıdır. Hastalıklar içerisinde de en tehlikeli ve sorun teşkil eden son yıllarda salgın halinde yayılarak vilayetin çoğu yerinde etkisini gösteren frengi hastalığıdır. Rusya'ya fırıncılık yapmaya gidenlerin buradan frengiyi getirmeleri, hastalığın bu bölgede yayılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde toplum sağlığı açısından önemli gelişmelerin yaşandığı Osmanlı Devleti'nde frengiye karşı da ciddi önlemler alınmaya çalışılmıştır. Genel tedbirlerin yanında Kastamonu'da da tedbir alınması önemlidir. Zira hastalık, devletin diğer kısımlarına ağırlıklı olarak bu bölgeden yayılmaktadır. Bunun için Almanya'dan getirilen Dr. Düring, merkezde yaptığı görevlerin dışında Ankara ve Kastamonu Genel Sağlık Müfettişliği yapmıştır. 1896'da bu bölgelerde incelemelerde bulunan Dr. Düring, hastalığın Kastamonu'da yüksek oranda olduğunu ve mücadelenin buradan başlaması gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmalar ve vilayetin bazı yerlerinde hastanelerin açılması, idareciler tarafından yapılan talebin olumlu yönde sonuçlandığını ve mali sıkıntılara rağmen devletin halk sağlığına ciddi olarak önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca Kastamonu ahalisinin çalışmak için Rusya'ya gitmesi, bu vilayette yeterli iş alanının olmadığını da diğer bir göstergesidir.

19. yüzyılda asayiş ve hapishanelerin ıslahı konularında devletin ciddi ıslahat girişimleri vardır. Asayiş noktasında yetersiz olan Kastamonu Jandarma Alayı mevcudunun artırılması ve vilayetteki hapishanelerin yeni adliye kanunlarının tavsiye ettiği şekilde düzenlenmesi istenmektedir. Suçlu da olsa insanın yaşam hakkı düşüncesine idareciler tarafından önem verildiği söylenebilir. Hapishanelerin yeni usûlde düzenlenerek genişletilmesi, sağlık yönünden de uygun olmayan birçok olumsuz durumu ortadan kaldıracaktır. Bu alanda yapılan çalışmaların bir nebze de olsa olumlu neticeler verdiği anlaşılmakta olup, bu çalışmaların vilayetin bütün hapishanelerinde yürütülmesi talep edilmektedir.

Dikkat çeken konulardan bir tanesi de 19. yüzyılda modernleşen ülkelerin birçoğunda görülen işçi haklarına dair gelişmelerin Kastamonu vilayetinde de karşılık bulmasıdır. Zira Kastamonu vilayeti sınırları içerisinde Osmanlı Devleti için büyük öneme sahip madenler bulunmaktaydı. Bu madenlerden en önemlisi olan Ereğli madeni, 1867 yılında yayınlanarak yürürlüğe giren Dilaver Paşa Nizamnamesi'yle düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu nizamnamede işçi haklarına yönelik düzenlemeler de yer almıştır. Ayrıca, nizamnamede Ereğli ahalisi de madende çalışmak için mükellef tutulmuştur. 1880 yılında Ereğli ahalisinin geneli ve Bartın ahalisinin çoğunluğu için bu mükellefiyetin devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak, bu mecburiyetten dolayı kendilerini ve vakitlerini oraya vakfeden işçilerin, geçimlerini temin edecek ücretlerini çoğu zaman alamadıklarından sıkıntı içerisinde oldukları belirtilerek bu olumsuz durumun biran önce düzeltilmesi talep edilmiştir. Bu talep, madenlerde oldukça ağır şartlar altında

çalışmak zorunda bırakılan maden işçilerinin haklarının daha önceki yıllarda düzenlenmesine rağmen, tam olarak gerçekleşmediğini göstermekte ve tekrar gündeme getirilmesi de dikkat çekmektedir. Zira bahsi geçen dönem, sanayileşmiş ülkelerde de işçi haklarının yoğun olarak tartışıldığı bir döneme denk düşmektedir.

Sonuç olarak, vilayetin genel anlamdaki özetlenen bu ihtiyaçlarının gerçekleşmesi, merkezi idarecilerin bu talepleri uygun görmelerine bağlı olduğu ifade edilmiştir. 19. yüzyılın sonunda eğitim, sağlık ve bayındırlık alanlarında, merkez teşkilatını modernleştirmenin yanında vilayetler de düşünülerek gelişmelerinin gerekliliği anlaşılmış ve taşra vilayetlerinin gelişmesi noktasında çaba sarf edilmiştir. Zira Osmanlı devlet idarecileri, hızla gelişen ve sanayileşen rakipleriyle rekabet edebilmek için bütün bir ülkeyi kapsayacak topyekûn bir kalkınma seferberliğinin gerekli olduğunun farkına varmıştır. Fakat devleti bu kalkınma seferberliğinde sınırlayacak ve aşılması güç yapısal problemler söz konusudur. Bu yapısal problemlerden en önemlisi devlet ekonomisinin uzun süredir içinde bulunduğu çıkmazdır. Şöyle ki kapitülasyonlar ve dış borçlar ve buna paralel Duyûn-ı Umûmiye idaresinin kurulması nedeniyle ekonomisi yarı sömürge haline gelen devlet, çoğu zaman büyük yatırımlar gerektiren taşranın taleplerini karşılamakta yetersiz kalmıştır. Talep edilen konular içerisindeki liman inşaatı meselesi de bunun göstergesidir.

Diğer sorun ise devletin her alanda ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücü eksikliğidir. Yeni kurulmaya başlayan modern okullar ise bu iş gücü ihtiyacını karşılama noktasında büyük oranda yetersiz kalmıştır. Bu eksikliği gören Vali Galib Paşa da eğitim, ziraat ve bayındırlık alanlarındaki sorunların çözümü için yetişmiş uzmanlar talep etmiş ve uzmanları yetiştirecek kurumların ihdasını da istemiştir. Fakat devlet merkezinde de bütün bir taşranın ihtiyacına cevap verebilecek nitelikli uzmanların yetersizliğinden dolayı bu ihtiyaçlara kısmen cevap verilebilmiştir. Merkezden gönderilen uzmanların yanında vilayetlerin en temel sorunlarından biri olan ve diğer sorunların çözümünde de hayati önem taşıyan eğitim sorununun çözümü için Kastamonu valisinin bu konudaki talepleri de dikkate alınarak Kastamonu'da bir darülmualliminin açıldığı görülmektedir. Ancak bu çabalar da vilayetin sorunlarını çözmeye yeterli olamamıştır.

Talep edilen ihtiyaçların bir kısmı gerçekleşirken vilayet idarecilerinin memleketin gelişmesi ve ilerlemesi, halkın refah ve saadeti noktalarındaki çalışmalarına rağmen taleplerin büyük bir kısmının da gerçekleşmediği görülmektedir.

Kaynakça**Arşiv**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı, (BOA, Y. PRK. UM. 3/19. 6 Eylül 1296/18 Eylül 1880)

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi-M.Ö. 1000-M.S. 2012*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012.
- Alkan, Mehmet Ö., (Haz.), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, Tarihi İstatistikler Dizisi*, 6, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000.
- Çatma, Erol, *Asker İşçiler*, Ceylan Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Çetin, Emrah, "II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu ve Ankara Vilayetlerinde Karayolu Yapım Çalışmaları", *History Studies*, 6 (3), 2014, s. 103-117.
- Çoban, Faruk, *H. 1288 (M. 1871) ve H. 1317 (M. 1899) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnameleri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.
- Deniz, Önder-Hüseyin Vehbi İmamoğlu, "Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Sosyal Politika: Dilaver Paşa ve Maadin Nizamnamesi Üzerine Bir İnceleme", *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, 12-13 Aralık 2013 Ankara, Bildiriler*, c. 2, TTK. Yayınları, Ankara 2014, s. 109-126.
- Eski, Mustafa, "İnebolu Limanının Tarihçesi ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13/39, 1997, s. 929-940.
- Göçgün, Önder, *Ziya Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- İnan, Uğur, *H. 1311 (M. 1893) Tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesi'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2005.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (Çev. Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Kırmızı, Abdulhamit, *Abdülhamid'in Valileri-Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.
- Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK. Yayınları, Ankara 1999.
- Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)*, İsis Yayınları, İstanbul 2003.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Layiha", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, c. 27, s. 116-117.
- Muşmal, Hüseyin, "Konya Vilayeti'nin İslahı ve İmarı Hakkında 9 Eylül 1880 Tarihli Bir Layiha", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 17, Konya 2007, s. 119-134.
- Oğuz, Mustafa, *II. Abdülhamid'e Sunulan Layihalar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- Quataert, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Madenciler ve Devlet-Zonguldak Kömür Havzası 1822-1920*, (Çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2009.
- Şahin, İlhan, "Kastamonu", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, c. 24, s. 585-588.
- Yıldırım, Nuran, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, c. 5, s. 1320-1338.
- Yozkatlı, Ömer Faruk, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu'nun Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2002.